

VON SIEBOLD EN ZIJN MALACOLOGISCHE EPONIEMEN

door

A.N. van der Bijl & R.G. Moolenbeek¹

In deze tweede aflevering over malacologische eponiemen staat P.F.B. von Siebold centraal. De eerste aflevering van deze reeks verscheen eerder in het Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging (Van der Bijl & Moolenbeek, 1992).

In het begin van de 19e eeuw waren de contacten tussen Nederland en Japan uitzonderlijk, aangezien Nederland lange tijd het enige Westerse land was waarmee Japan handelsbetrekkingen onderhield. Deze relatie had ook gevolgen voor de collecties van de twee grootste zoölogische musea in Nederland: het museum van het (Koninklijk) Zoölogisch Genootschap "Natura Artis Magistra" te Amsterdam (= Artis, opgericht in 1838) en het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden (RMNH, opgericht in 1820, nu: Nationaal Natuurhistorisch Museum (NNM)). Beide musea verwierven belangrijke verzamelingen van de Japanse fauna.

Toen in 1880 de Franse malacoloog F.P. Jousseume (1835-1921) Nederland bezocht en daarbij de schelpenverzamelingen van beide instellingen bestudeerde, viel het hem op, dat vooral voorwerpen van Japan en de Molukken goed vertegenwoordigd waren (Jousseume, 1880).

De zoölogische collectie van het Genootschap "Natura Artis Magistra" werd gedurende de 19e eeuw verrijkt door verzamelingen uit Japan, die afkomstig waren van J. Cock Blomhoff (1779-1853), P.A. Bik (1798-1855), M.J.B. Noordhoek Hegt (1821-1894) en de Japanner K.R.M. Motoske (Oltmans, 1869).

Het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie verwierf in de vorige eeuw de collectie Von Siebold, een uiterst omvangrijke en belangrijke verzameling betreffende de Japanse fauna.

Jonkheer P.F.B. von Siebold (1796-1866) was van origine Duitser en had gedurende 1823-1829 in opdracht van de toenmalige gouverneur-generaal van Nederlands Indië, G.A.G.P. baron Van der Cappellen (1778-1848) Japan bezocht (Holthuis & Sakai, 1970). De verzamelingen die hij opbouwde bestonden niet alleen uit naturalia, maar ook uit etnografica. Von Siebold zond zijn verzamelingen in gedeelten naar Nederland. De zoölogische collectie was bestemd voor het RMNH. De planten werden ondergebracht bij het Rijksherbarium te Leiden en de etnografica kwamen terecht bij wat thans het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden is.

Zoals uit de titel blijkt, zal in dit artikel hoofdzakelijk worden ingegaan op de eponiemen die door het beschrijven van nieuwe soorten uit Von Siebold's schelpenverzameling -die hij zelf tamelijk compleet achtte (Holthuis & Sakai, 1970: 59)- zijn ontstaan.

Na terugkomst in Nederland werd Von Siebold door de conservatoren van het RMNH geholpen bij het samenstellen van zijn seriewerk "Fauna Japonica". Eén van hen was W. de Haan (1801-1855), in de periode 1827-1847 conservator van de afdeling Evertbraten. De Haan was verantwoordelijk voor het eerste malacologische

¹ (Instituut voor Taxonomische Zoölogie, Postbus 94766, 1090 GT Amsterdam)

eponiem van Von Siebold: *Campylaea sieboldii* De Haan (in: Beck, 1837: 26). Volgens C.E. von Martens (1831-1904) is de soort *Campylaea sieboldii* nooit beschreven (1867: 25), maar komt deze waarschijnlijk overeen met de wel beschreven soort *Helix peliomphala* Pfeiffer, 1850, volgens Minato (1988: 180) *Euhadra peliomphala* (Pfeiffer, 1850). Habe (in: Yamaguchi et al., 1987: 78) vermeldt *Campylaea sieboldii* niet in zijn lijst met Von Siebold-eponiemen. Ook de naam *Lophocercus sieboldii*, in 1847 door Krohn geïntroduceerd, komt in deze lijst niet voor. In de beschrijving wordt noch Von Siebold noch Japan genoemd.

Een hele reeks eponiemen ontstond door toedoen van de Engelsman H. Cuming (1791-1865), de belangrijkste schelpenverzamelaar gedurende de eerste helft van de 19e eeuw. Als gevolg van zijn verzamelreizen was hij rijkelijk voorzien van nog onbeschreven soorten. Deze liet hij beschrijven door bevriende malacologen als L.A. Reeve (1814-1865), L. Pfeiffer (1815-1877), R.A. Philippi (1808-1904) en G.P. Deshayes (1796-1875). Het grote aantal duplicaten in zijn collectie stelde hem in staat met andere verzamelaars te ruilen. Eén van de musea, waarmee Cuming schelpen ruilde was het RMNH (Horst & Schepman, 1894-1908: VIII). Verschillende lijsten in het archief van dit museum vormen het bewijs, dat Cuming door ruil Japanse schelpen heeft verworven. Een aantal soorten bleek nieuw voor de wetenschap en werd vervolgens beschreven aan de hand van de exemplaren uit de collectie Cuming. Dit resulteerde in de onderstaande eponiemen (in chronologische volgorde). De huidige naamgeving is, tenzij anders aangegeven, naar Yamaguchi et al., 1987.

- *Tornatella sieboldii* Reeve, 1842; = *Acteon sieboldii* (Reeve, 1842);
- *Littorina sieboldii* Philippi, 1846; volgens Reid (1986: 108-109) een junior synoniem van *Littoraria (Littorinopsis) pallescens* (Philippi, 1846);
- *Haliotis sieboldii* Reeve, 1846; een junior synoniem van *Nordotis gigantea* (Gmelin, 1791);
- *Clausilia sieboldii* Küster, 1847; volgens Minato (1988: 93-94) *Phaedusa sieboldii* (Küster, 1847);
- *Conus sieboldii* Reeve, 1848; = *Endemoconus sieboldii* (Reeve, 1848);
- *Fissurella sieboldii* Reeve, 1850; = *Diodora sieboldii* (Reeve, 1850);
- *Artemis sieboldii* Reeve, 1850; volgens Habe (1951: 169) *Dosinia (Phacosoma) sieboldii* (Reeve, 1850);
- *Helix sieboldtiana* Pfeiffer, 1850; volgens Minato (1988: 192) *Acusta despecta sieboldtiana* (Pfeiffer, 1850);
- *Lutraria sieboldii* Deshayes, 1854;
- *Tellina sieboldii* Deshayes, 1854; = *Pharaonella sieboldii* (Deshayes, 1854).

Met uitzondering van een drietal soorten werd bij elke beschrijving, zowel Von Siebold als Cuming genoemd. Von Siebold was, gezien de diverse fouten in zijn naam (Siebold, Siebold, Sieboldt, v. Sieboldt), niet echt bekend bij de verschillende auteurs.

De naam *Artemis sieboldii* Reeve, 1850, voorkomend in bovenstaande opsomming, komt niet voor in de lijst van Habe (in: Yamaguchi et al., 1987: 78).

Het type materiaal van de genoemde soorten maakte deel uit van de collectie Cuming en bevindt zich thans in het British Museum (Natural History) te Londen (Habe, in: Yamaguchi et al., 1987: 78). Het typemateriaal van de soorten *Acusta despecta sieboldiana* (Pfeiffer, 1850) en *Phaedusa sieboldii* (Küster, 1847) werd er door Habe niet gevonden. Yamaguchi et al. (1987) troffen bij hun onderzoek naar de mollusken uit de Von Siebold-collectie in het RMNH onder meer materiaal aan van de soorten *Haliotis sieboldii*, *Fissurella sieboldii*, *Conus sieboldii*, *Tornatella sieboldii*, *Helix sieboldiana* en *Tellina sieboldii*. Dit materiaal behoort niet tot de typeserie waarop de oorspronkelijke beschrijvingen zijn gebaseerd. Zij troffen verder ook schelpen van de soort *Euhadra peliomphala* aan (1987: 66).

De naam Von Siebold werd meer en meer een "synoniem" voor Japan. Dit had tot gevolg, dat verschillende nieuwe Japanse schelpensoorten naar hem werden vernoemd, zonder dat hij het materiaal had verzameld. Door een aantal beschrijvingen van de Engelsman A. Adams (1820-1878), die de schelpen zelf verzameld had, kunnen aan de eponiemenlijst van Von Siebold de volgende soorten worden toegevoegd:

- *Scaphander sieboldii* A. Adams, 1862; volgens Yamaguchi et al. (1987: 78) *Nipponoscapander ? sieboldii* (A. Adams, 1862);
- *Smaragdinella sieboldi* A. Adams, 1864;
- *Thecodonta sieboldi* A. Adams, 1864.

Het type materiaal van deze soorten bevindt zich in het British Museum (Natural History) te Londen (Yamaguchi et al., 1987: 78).

De Nederlandse malacoloog M.M. Schepman (1847-1919) beschreef in november 1890, meer dan 60 jaar na binnenkomst van de collectie Von Siebold, nog een nieuwe soort uit deze collectie, namelijk *Fusus sieboldi* (junior synoniem van *Simplicifusus graciliformis* (Sowerby, 1880): fig 1.). Het typemateriaal van *Fusus sieboldi* bevindt zich in Leiden (Yamaguchi et al., 1987: 78).

De Fransman Louis Joubin (1861-1935), hoogleraar aan de Universiteit van Rennes, bestudeerde de inktvissen van het RMNH en beschreef uit de collectie drie nieuwe soorten. Bij één werd gebruik gemaakt van materiaal uit de collectie Von Siebold en deze kreeg de naam *Sepioteuthis sieboldi* (1898: 27). In de lijst van Habe (in: Yamaguchi et al., 1987: 78) wordt deze soort niet genoemd. Volgens Adam (1959: 156) is *Sepioteuthis sieboldi* een junior synoniem van *Sepioteuthis lessoniana* Lesson, 1830.

In 1899 zorgde de Duitser S. Clessin (1833-1911) voor het laatste eponiem, door een nieuwe soort *Aplysia sieboldiana* (junior synoniem van *Aplysia parvula* Mörch, 1863) te noemen. Clessin had de soort aanvankelijk de naam *Aplysia japonica* gegeven (1899: 21), maar wijzigde deze in *Aplysia sieboldiana* omdat de naam *Aplysia japonica* al bestond (1899: 54). Evenals de door Adams beschreven soorten vertoont ook deze soort geen enkel verband met de collectie Von Siebold. Volgens de beschrijving van Clessin zou het type van *Aplysia sieboldiana* als nr. 38136 te vinden zijn in het Museum für Naturkunde der Humboldt-Universität te Berlijn. Of dit thans nog zo is, is niet nagegaan, maar Yamaguchi et al. (1987: 78) geven te kennen dat de verblijfplaats van het typemateriaal hen onbekend is.

Dankwoord

Dit artikel kon alleen tot stand komen door de welwillende medewerking van Dr. L.B. Holthuis (NNM), R. Vroom (NNM), Dr. H.E. Coomans (ZMA) en K.L. Kaiser (Amsterdam). Hiervoor onze dank.

Summary

In the beginning of the 19th century trade-relations between Japan and the Netherlands were quite unique. As a result, the Natural History Museums of Amsterdam and Leiden acquired important collections of Japanese fauna. The collections of P.F.B. von Siebold were undoubtedly the most important. His zoological collection was deposited in the Rijksmuseum van Natuurlijke Historie (RMNH) in Leiden. Through exchange, Hugh Cuming acquired shells from the Von Siebold Collection from the RMNH. Some of these specimens were described as new taxa. Named after Von Siebold were: *Tornatella sieboldii*, *Littorina sieboldii*, *Haliotis sieboldii*, *Clausilia sieboldii*, *Conus sieboldii*, *Fissurella sieboldii*, *Artemis sieboldii*, *Helix sieboldiana*, *Lutraria sieboldii* and *Tellina sieboldii*. The first species named after Von Siebold was "*Campylaea sieboldii* De Haan". To our knowledge a description of this species was never published and hence considered a nomen nudum. The species *Lophocercus sieboldii* is named after Von Siebold although this is not mentioned in the description. The name Von Siebold became more or less a "synonym" for Japan, which prompted A. Adams to name several species, which he collected in Japan in the second half of the 19th century, after Von Siebold: *Scaphander sieboldii*, *Smaragdinella sieboldi* and *Thecodonta sieboldi*. The last three molluscan species named after Von Siebold are: *Fusus sieboldi*, *Sepioteuthis sieboldi* and *Aplysia sieboldiana*.

Fig 1: *Fusus sieboldi* Schepman, 1891. (Uit: notes from the Leyden Museum, Vol XIII, pl. 9, fig 3)

Literatuur

- Adam, W., 1959. Les céphalopodes de la Mer Rouge, in: Mission Robert Ph. Dollfus en Egypt (décembre 1927 - mars 1929) S.S. "Al Sayad" résultats scientifiques, (3), 28: 125-193.
- Adams, A., 1862. On some new species of Cylichnidae, Bullidae and Philinidae, from the seas of China and Japan. - Ann. and Mag. of Nat. Hist., (3), 9: 150-161.
- Adams, A., 1864. On some new genera and species of mollusca from the seas of China and Japan. - Ann. and Mag. of Nat. Hist., (3), 13: 307-310.
- Beck, H., 1837. Index molluscorum praesentis aevi musei principis augustissimi Christiani Frederici : 1-124. Hafniae.
- Bentham Jutting, W.S.S. van, 1950. Systematic studies on the non-marine mollusca of the Indo-Australian archipelago.- Treubia, 20: 381-505.
- Bijl, A.N. van der & R.G. Moolenbeek, 1992. Oltmans, Van Heukelom, Roeters van Lennep en hun malacologische eponiemen. - Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging, 268: 1042-1047.
- Clessin, S., 1899. Die Familie der Aplysiidae, in: Systematisches Conchylien-Cabinet von Martini und Chemnitz, ersten Band, achte Abtheilung, 1-58, pl. 1-14.
- Deshayes, G.P., 1854. Descriptions of new shells from the collection of Hugh Cuming, Esq. - Proc. Zool. Soc. London : [1854]: 317-371. [Tellina]
- Deshayes, G.P., 1854. Descriptions of new species of shells, from the collection of Hugh Cuming, Esq. - Proc. Zool. Soc. London : [1854]: 62-72. [Lutraria]
- Habe, T., 1951. Genera of Japanese shells. Pelecypoda, 2: 96-186.
- Holthuis, L.B. en T. Sakai, 1970. Ph. F. von Siebold and Fauna Japonica - a history of early Japanese zoology : 1-323. Tokyo.
- Horst, R. en M.M. Schepman, 1894-1908. Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas. Tome XIII. Catalogue systématique des mollusques (gastropodes prosobranches et polyplacophores) : 1-572. Leiden.
- Joubin, L., 1898. Sur quelques céphalopodes du Musée Royal de Leyde et description de trois espèces nouvelles. - Notes from the Leyden Museum, 20: 21-28.
- Jousseume, F., 1880. De la conchyliologie en Hollande. - Le Naturaliste, [1880]: 301-302.
- Krohn, 1847. Observations sur deux nouveaux genres de gastéropodes (Lobiger et Lophocercus). - Annales des Sciences Naturelles. Troisième série. Zoologie (7): 52-60, pl. 2.
- Küster, H.C., 1847. Die Gattung Clausilia, in: Systematisches Conchylien-Cabinet von Martini und Chemnitz, ersten Band, vierzehnte Abtheilung, 1-355, pl. 1-38.
- Martens, E. von, 1867. Die Preussische Expedition nach Ost-Asien. nach amtlichen Quellen. zoologischer Theil. zweiter Band. die Landschnecken. Berlin.
- Minato, H., 1988. A systematic and bibliographic list of the Japanese land snails : 1-294. Shirahama.
- Oltmans, A., 1869. Catalogue des coquilles de la famille des Conidés, qui se trouvent au Musée de la Société Zoologique d'Amsterdam. - Bijdr. Dierk., 9: 13-22.

- Pfeiffer, L., 1850. Beschreibungen neuer Landschnecken. -Zeitschr. Malakozool., 7: 85-89.
- Philippi, 1845. Descriptions of a new species of Trochus, and of eighteen new species of Littorina, in the collection of H. Cuming, Esq. - Proc. Zool. Soc. London: [1845]:138-143.
- Reeve, L., 1842. Monograph of the genus Tornatella, a small group of Pectinibranchiate mollusks of the family Plicacea, including descriptions of seven new species, from the collection of H. Cuming, Esq. - Proc. Zool. Soc. London: [1842]: 58-62.
- Reeve, L., 1846. Descriptions of forty new species of Haliotis from the collection of H. Cuming, Esq. - Proc. Zool. Soc. London: [1846]: 53-59.
- Reeve, L., 1848-1849. Monograph of the genus Conus (supplement). Conchologia Iconica: 1: sup. pl. I-X. London.
- Reeve, L., 1849-1850. Monograph of the genus Fissurella. Conchologia Iconica: 6: pl. I-XVI. London.
- Reeve, L., 1850. Monograph of the genus Artemis. Conchologia Iconica: 6: pl. I-X. London.
- Reid, D.G., 1986. The littorinid molluscs of mangrove forests in the Indo-Pacific region: 1-227. London.
- Schepman, M.M., 1891. Description of a new species of Fusus from Japan. - Notes from the Leyden Museum, 13: 62.
- Yamaguchi, T., T. Habe en T. Kikuchi, 1987. Studies on Von Siebold's collections of mollusks still preserved in the Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden, the Netherlands: 43-78.

